

3. Шейн Э.Г. Организационная культура и лидерство, Питер, 2001, серия „Теория и практика менеджмента” – 370 с.

4. Deal T.E., Kennedy A.A. DEAL T.E., The new corporate cultures: revitalizing mergers, and reengineering – reading, MA: persues books, 1999, pp.1-16.

УДК 159.316

Гльїна Ю.Ю., к. б. н., доцент, УЦЗУ

СТАТУС – ОДИН З ПОКАЗНИКІВ САМОПОЧУТТЯ КУРСАНТІВ

У статті розглядається соціометричний статус як один з чинників особистісних взаємовідносин у майбутніх фахівців системи МНС.

Ключові слова: група, соціометричний статус, самопочуття.

Постановка проблеми. Сьогодення вимагає від молоді концентрації своїх зусиль на рішенні тих завдань, які сприятимуть соціально-економічному розвитку України. У зв'язку з цим постають певні вимоги перед вищими навчальними закладами щодо підготовки сучасних фахівців у будь – яких галузях. Особливої актуальності набуває сьогодні питання підготовки рятувника – спеціаліста, праця якого все більше зажадана, по-перше, і пов'язана з екстремальними умовами, по-друге.

Потреби людської практики диктують психологам провідні напрямки їх діяльності. Так, одним з центральних напрямків стає підвищення соціального статусу і продуктивності діяльності людини у будь-якій професійній сфері, а особливо рятувальному напрямку. Саме тут соціальний статус суб'єкта виступає як одна з умов ефективності його діяльності. Це й вимагає розробки даної проблеми [7].

Життєвий шлях людини часто порівнюють з рухом річки: вона спокійна, а раптом стає бурхливою, з поворотами, глибокими ямами. Кожна людина у своєму житті зустрічається з низкою питань – як жити, з ким жити, з якими якостями [8]. Особливо гостро такі питання постають перед особистістю, яка закінчив школу, вступає до вищого навчального закладу. Курсант – першокурсник, починаючи оволодівати обраною професією, зустрічається з такими різними обставинами, які зовсім не знайомі йому, бо у минулому, у практиці життя, їх не існувало. Ситуація невміння подолати труднощі може привести до виникнення кризи, яка гальмує розвиток особистості, приводить до розчарування в обраній професії тощо. Вирішення цього питання завжди приваблювало і приваблює увагу науковців. Осо-

бливого загострення воно набуло сьогодні, коли в нашому суспільстві негаразди часто співпадають з особистісними проблемами, які викликають у людини певні утруднення в міжособистісних стосунках у колективі.

Аналіз досліджень та публікацій по проблемі. З безлічі проблем вищої школи на сучасному етапі особливо виділяється комплекс питань, пов'язаних з труднощами першокурсників у навчанні, стосунках з однокурсниками. Більшість першокурсників впевнені у тому, що правильно зробили вибір. Іде неусвідомлений процес кристалізації професійної спрямованості особистості, розвивається комплекс індивідуально – психологічних особливостей, які визначають успішність освоєння професії та виконання професійної діяльності. Курсанти у навчанні поступово засвоюють свою майбутню соціально-професійну роль, яка сприяє усвідомленню себе як представника певної спільноти.

Студентський вік характеризується тим, що в цей період відбувається розвиток особистості в різних напрямках: інтелектуальному, моральному, фізичному та ін.

Під час навчання у вищому навчальному закладі відбувається становлення особистості. Починаючи з першого курсу, у курсантів (студентів) суттєво закріплюються такі позиції, як: більш усвідомлені мотиви поведінки, закріплюється система обов'язків, міжособистісні стосунки у групах тощо. Одним із показників самопочуття курсанта є його соціометричний статус.

Проблема соціометричного статусу суб'єкта має теоретичні основи і практичні результати, що достатньо представлені завдяки роботам таких дослідників, як Дж. Морено, В.С. Аванесов, Г.М. Андреева, Л.І. Божович, І.П. Волков, А.І. Донцов, Я.Л. Коломинський, М.М. Обозов, А.В. Петровський, А.А. Реан, М.Є. Сочкова та інші [2; 3; 10; 13]. Все одне її не можна вважати вирішеною.

Зарубіжні і вітчизняні дослідники приділяють важливу роль у своїх працях проблемі вивчення положення особистості в групі та її соціометричному статусу.

Соціометричний статус є одним із найсуттєвіших параметрів положення особистості в групі. Найявність у групі (колективі) курсантів, які займають різні положення, неминуче ставить питання про детермінацію цих різниць, які є важливою проблемою взаємовідношення.

Гострота проблеми взаємовідносин, зокрема й соціального статусу у професійній діяльності рятувальників, пов'язана з тим, що важкі для суб'єкту складні взаємозв'язки між людьми можуть призво-

дити до деструктивних станів, до дезорганізації професійної діяльності.

Соціологічні і психологічні дослідження підтверджують, що з початком самостійної діяльності у людини закладається власний статус [2; 4; 14]. Положення особистості в суспільстві визначається системою її прав та обов'язків. Статус особистості ніби «заданий» системою суспільних відносин, суспільних утворень, які об'єктивно визначають «місце» особистості у системі соціальної структури.

Важливе місце в комплексі професійної підготовки майбутнього рятувальника займає його психологічна підготовка до прийняття на себе різних ролей у групах, прийняття системи обов'язків, орієнтування на вплив групи, вміння приймати зважені рішення.

У соціологічній і психологічній літературі можна зустріти різні визначення соціального статусу особистості.

Так, на думку зарубіжних психологів, соціометричний статус не змінюється при переміщенні людини в інше середовище. Дж.Морено вважав, що найбільш суттєвою основою для розподілу суспільства є «соціометричне багатство» індивідуумів. Саме на цих спостереженнях базується «соціодинамічний закон» Дж.Морено.

На думку вітчизняних вчених та вчених ближнього зарубіжжя соціометричний статус розглядається як один з найсуттєвіших параметрів положення особистості в групі однолітків [6].

Аналіз соціологічної і психологічної літератури дозволяє розглядати соціометричний статус по-різному. З соціологічної точки зору це здатність особи виступати референтною для інших осіб, а з точки зору соціальної психології – бути обраним для спілкування. Психологи вважають, що соціометричний статус фіксує величину престижу особи у спілкуванні з іншими [2]. На думку інших дослідників [4; 5] виміром соціометричного статусу є кількість виборів отриманих досліджуваними від інших членів групи в ході соціометрії, спрямованої на визначення структури колективу та взаємовідносин, які мають місце в ньому.

Деякі вчені вважають, що соціометричний статус – це те реальне місце, яке займає особистість у системі стосунків, це показник соціально – психологічних якостей особистості як складової комунікації в групі, це якість особистості як елемента соціометричної структури займати визначену просторову позицію, тобто співвідношення з іншими елементами [2; 6].

Через те, що соціометричний статус – це характеристика позиції особистості в групі, яка базується не на посаді або соціально – економічному статусі, а на комплексі її людських соціально-

психологічних поведінкових якостей, Дж. Морено називає його психологічним [5; 6].

І.П.Волков зазначає, що соціометричний статус – це такий показник соціально-психологічних властивостей, який враховує психологічне ставлення особи до групи (її бажання або небажання) [4].

Отже, визначмося, що соціально-психологічний статус особистості – це характеристика становища, яке займає особистість як у функціонально – рольових, так і в міжособистісних стосунках. Звичай соціально-психологічний статус особистості визначається тими ролями, які відіграє особистість в групі, а також її соціально – психологічними якостями. З точки зору розвитку людини доцільно періодично змінювати свій соціально – психологічний статус, саме це дозволяє їй набути певної соціальної гнучкості і тим самим більше пристосуватися до різних форм соціальної поведінки, що й забезпечує меншу ступінь її конфліктності.

Встановлено, що елементами соціометричної структури є особистість та члени групи, які взаємодіють. Людина може мати подвійний вплив на інших – позитивний і негативний, а також займати в групі позитивну або негативну позицію. Встановлено, що вибори між членами групи розподіляються надто нерівномірно. Тому на основі отриманих кількостей виборів досліджуваних відносять до різних категорій. Тому деякі дослідники статус особистості розглядають в термінах популярності – непопулярності.

Положення людини в системі особистісних відносин залежить від двох факторів:

- від якостей самої людини;
- від характеру особливостей тієї групи, відносно якої вимірюється її положення.

Для того, щоб завоювати курсанту сприятливе положення серед однолітків необхідно володіти багатьма позитивними рисами, а щоб потрапити до числа непопулярних, навіть «ізольованих» - достатньо мати одну – дві негативні риси. Деякі дослідники підкреслюють, що статус є елементом особистісних відносин. Статус «ізольованого» не означає, що той чи інший член групи реально не спілкується з однолітками, а це означає, що в ситуації вибору (академічна група) не виявилися до нього симпатії [4].

Метою даної статті є виявлення соціометричного статусу особистості курсантів – першокурсників в академічній групі.

Дослідження соціометричного статусу як одного з показників самопочуття особистості в групі [10] особливо важливе, якщо її членство носить примусовий і тривалий характер. Для курсантів академічна група стає основним джерелом спілкування. Особливо це

стосується першокурсників, етапу початкового навчання, періоду адаптації до нових умов, у ситуації зміни соціальних умов, відсутності звичайних критеріїв її оцінки.

Академічна група являє собою малу групу, для якої характерна загальна соціальна діяльність, безпосереднє особистісне спілкування на основі міжособистісних відносин, групових норм і групових процесів.

Положення курсанта у групі однолітків показує наскільки він прийнятний ними, наскільки реалізовані чи навпаки ущемлені його права серед однолітків.

Як показали дослідження, задоволеність учбовим процесом – одне з основних джерел загального позитивного настрою, а в його основі лежать сприятливі між особові взаємини в академічній групі.

Задоволення, що отримується від учбової діяльності, має більше значення для тих курсантів, хто користується популярністю, належить до невеликих тісно згуртованих груп, а також для тих, хто має можливість безпосередньо спілкуватися в процесі навчання. Тобто досить суттєвою характеристикою є структура групи – міжособистісні зв'язки, мікроклімат групи, визначення положення курсантів, тобто їх соціометричний статус, який визначається ступенем авторитетності курсанта для інших членів групи.

Виклад основного матеріалу. База дослідження представляє собою колектив групи курсантів першого курсу соціально - психологічного факультету УЦЗУ. Вік піддослідних 17 – 19 років.

Як методичний інструментарій були застосовані такі методи: спостереження, бесіди для визначення стану даної проблеми, тестування, що дозволило нам визначити соціометричний статус курсанта у групі. Для дослідження колективу можуть бути застосовані різні форми соціометричного методу Наше проводилось у формі параметричної процедури з обмеженням кількості виборів, що дорівнює 3.

При складанні соціометричної анкети нами були вибрані такі критерії: ділові стосунки (до кого б ти звернувся на самопідготовці для пояснення матеріалу до складання модулю, з ким би ти пішов у наряд) та міжособистісні стосунки (спільне проведення відпочинку у місті, вільного часу). Кожний член групи (курсант) повинен був внести у картку в порядку пере важності прізвище трьох одногрупників.

Обробка результатів соціометричного дослідження здійснювалася у заготовленій матриці, де фіксувався вибір курсантів. Соціометричний статус досліджуваних визначається числом отриманих ним виборів, на основі яких кожний віднесений до однієї з чотирьох статусних категорій:

- 1) ті, кому надається перевага – 5 і більш виборів;

- 2) прийняті – 3 – 4 вибори;
- 3) не прийняті – 1 – 2 вибори;
- 4) ізольовані – 0 виборів.

Перші дві групи є сприятливими. Виходячи з цього, ми можемо знати наскільки сприятливий статус кожного курсанта в групі. Іншими словами, наскільки першокурсник бажаний у системі міжособистісних відносин. Залежно від цього можна говорити про клімат в академічній групі для кожного першокурсника: сприятливий, теплий, відчужений, холодний. Якщо більшість курсантів виявляються у сприятливих статусних категоріях, то рівень благополуччя взаємовідносин визначається як високий, при однаковому співвідношенні – як середній, а при перевазі в академічній групі курсантів з несприятливим статусом – як низький, означаючи неблагополуччя більшості курсантів у системі міжособистісних відносин, їх незадоволеність у спілкуванні.

На основі отриманих результатів були побудовані дві соціограми на підставі виборів, зроблених досліджуваними, за критерієм «ділові стосунки» і «міжособистісні стосунки». Саме вони дали нам можливість чітко уявити положення кожного члена в структурі колективу. Отримані результати за критерієм «ділові стосунки» свідчать: «лідери» (4 курсанти, 29%) отримали 6 виборів, «переважні» (3 курсанти, 21 %) отримали 3 – 5 виборів, «зневажені» (5 курсантів, 36%) отримали 1 – 2 вибори, «ізольовані» - (2 курсанти, 14%) не отримали жодного вибору. Отже, як бачимо, присутні в академічній групі всі категорії соціометричного статусу.

Як підтверджують експериментальні дослідження Я.Л.Колосинського, у групах на всіх вікових рівнях, за рідким виключенням, структура особистісних взаємовідносин завжди повна [4], що і виявилось у нашому дослідженні. Як бачимо на долю «лідерів» та «переважених» приходить 50%, на долю «зневажених» та «ізольованих» - теж 50%.

Звернемося до аналізу даних, які характеризують соціометричний статус кожного курсанта за критерієм «міжособистісні стосунки». У даній академічній групі було вибрано 2 лідери (14%), 8 - «переважних» (57%), 3 курсанти «зневажених» (21%) та був один «ізольований», якого ніхто не вибрав з курсантів для спілкування (8%).

Деякі психологи [1] вказують на те, що соціометрія вимірює лише міжособистісні взаємовідносини, емоційні притягання, тобто фіксує не всі, а лише емоційні стосунки у групах. Однак був доданий діловий компонент для більш широкої та повної картини досліджуваного колективу.

Експериментальні дані ряду вчених доводять про зв'язок рівня

взаємовідносин із рівнем соціометричного статусу. Чим більше виборів отримав індивід, тим вище ймовірність виникає взаємності. Так, наприклад, у нашого досліджуваного, який зробив три вибори, а отримав чотири чи п'ять, більше шансів отримати взаємність, ніж у того, який зробив три вибори, а отримав один чи два. У тих, хто не отримав жодного вибору, зрозуміло, не було ніяких шансів на взаємність.

У дослідженні ми виявили, що найбільшу кількість взаємних виборів мали піддослідні, у яких середні категорії соціометричного статусу. У даному випадку це «переважні». У ряді випадків «соціометричні зірки» отримали менше взаємності, ніж курсанти із середніми категоріями соціометричного статусу. Таким чином, наші дані підтверджують думку Я.Л.Коломінського про те, що не існує твердої залежності між рівнем соціометричного статусу і кількістю взаємних виборів [4].

Аналізуючи отримані результати, ми виявили найбільш впливових курсантів академічної групи, взаємні пари та угруповання, які склалися із взаємопов'язаних осіб, що обирали один одного.

Отже, за допомогою методики «Соціометрія» ми визначили положення кожного курсанта – першокурсника у структурі академічної групи.

Висновки. Спираючись на проведений теоретичний аналіз наукової літератури, результати експериментального дослідження та виходячи з власного досвіду роботи ми вважаємо, що викладачам та курсовим офіцерам, які починають працювати з першокурсниками, необхідно створити сприятливий стан для кожного курсанта з перших днів навчання у вищому навчальному закладі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, а передбачає необхідність подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Психология социального познания. М.: 1997, - 376 с.
2. Волков И.П. Метод социометрических измерений // Методы социальной психологии / Под ред. Е.С.Кузьмина, В.Е.Семенова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1997. – С. 90 – 108.
3. Дзюба Н. Методы исследования коллектива // Социометрия. Справочник кадровика. – 2003. - № 5. – С. 80 – 84.
4. Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива. Система личных взаимоотношений. – Минск. Народна освіта, 1994. – 240 с.
5. Кроник А.А. Межличностное оценивание в малых группах.

– К.: Наукова думка, 1992. – 158 с.

6. Морено Дж. Социометрия: Экспериментальные методы и наука об обществе. – М.: 1998. – 790 с.

7. Никифоров Г.С. Надежность профессиональной деятельности. – СПб.: 1996, - 256 с.

8. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений. Киев, «Льбидь», 1990. – 192 с.

9. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях. Изд-ние второе. – Ростов – на – Дону. Феникс, 2006. – 315 с.

10. Петовский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М., 1992.

11. Психологічний словник / Авт. укладачі: В.В.Синявський, О.П.Сергієнкова: За ред. Н.А.Побірченко - К.: Науковий світ, 2007. – 274 с.

12. Рахматшаева В.А. Психология взаимоотношений. Книга для учителя. – М.: Просвещение. – 1996. – 270 с.

13. Реан А.А. Профессионализм в межличностном познании // Региональная акмеологическая служба в системе образования. – СПб, 1995. С 86 – 88.

14. Сочкова М.Е. Статусные отношения в подростковых учебных группах // Вопросы психологии.- 2006. - № 4. – С.58 – 63.

УДК 159.943

Істомін І.М., підполковник служби цивільного захисту, начальник кафедри наглядово-профілактичної діяльності у сфері цивільного захисту факультету післядипломної освіти УЦЗУ

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ І ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТА, ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕФІНІЦІЙ З ПОЗИЦІЙ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПСИХОЛОГІЇ Й ПРОГНОСТИКИ

У статті наведено аналіз основних положень і понятійного апарата, психологічних дефініцій з позицій сучасних концепцій психології й прогностики.

Ключові слова: групова діяльність, мала група, соціальна група, статус, відношення.

Постановка проблеми. Проблема вивчення особливостей малих груп займає досить важливе місце не тільки в соціальній психології та психології особистості, а і в психології праці. Однак удоско-